

‘Groen is een vuur dat nooit uitgaat’

In gesprek met Roel Kuiper over Groen van Prinsterer

De held en inspirator, wiens sporen wij drukken. Zo leek de jonge VCH tegen mr. Guillaume Groen van Prinsterer (1801-1876) aan te kijken. In de beginjaren stond hij twee keer op de voorkant van *Transparant*, was hij de hoofdpersoon van deel I in de *Transparantreeks*, figureerde zijn werk in de *Reproreeks*, werden twee studiebijeenkomsten aan hem gewijd, terwijl het enige erelid - mevr. drs. J.L. van Essen - dit eerbetoon kreeg vanwege haar inzet voor de uitgave van Groens brieven. Die tendens lijkt voorbij te zijn. Roel Kuiper schreef de biografie *Tot een voorbeeld zult gij blijven*. Een nieuw réveil? In ieder geval een vraaggesprek.

**- door Constant van den Heuvel en
Ton van der Schans -**

Waarom heb je dit boek eigenlijk geschreven?

‘De directe aanleiding van dit boek was natuurlijk het jaar 2001, waarin we hebben herdacht dat Groen 200 jaar geleden geboren werd en 125 jaar geleden overleed. Dit boek heb ik niet zozeer geschreven voor de academische wereld, maar voor het christelijk volksdeel. Ik wilde dat nieuwe generaties in eigentijdse vorm kennis kunnen nemen van het leven van deze inspirerende man en dat dan in de vorm van een verhaal. Dat lijkt me de enig geschikte manier voor een dergelijk boek. Groen intrigeert mij al vanaf mijn studententijd, toen ik zijn *Ongeloof en revolutie* las. Groen is een vuur dat nooit uitgaat. Er zijn er veel studies over deelaspecten verschenen, maar geen echte biografie. De werken van J. Mulder en G.J. Schutte zijn toch wat verouderd, omdat er sindsdien veel nieuwe informatie is bijgekomen. Het boek is ook bedoeld als stimulans voor anderen om nog eens de tijd te nemen voor een grote biografie. Het zou wenselijk zijn als alles voor zo'n werk nog een keer zou worden nageplozen. In mijn boek geef ik daar aanwijzingen voor. Voor zo'n project moet je vijf jaar de tijd nemen en die tijd had ik

niet. Maar ik vond het niet verantwoord om het betere nu de vijand te laten worden van het goede’.

Maar wat staat er in dit boek, wat wij nog niet wisten?

‘In 1855 had Groen bijvoorbeeld zijn herverkiezing in de Tweede Kamer te danken aan de aanbeveling van de conservatieve hoogleraar G.J. Mulder. De verbanden tussen Groen en de conservatieven zijn nu pas duidelijk, omdat er onderzoek naar deze groep gedaan is. Dat is een voorbeeld van nieuwe inzichten. Als je nu de bronnen leest, gaan je ogen veel meer open voor die verbanden. Ik denk dat de persoonlijke kant van Groen niet eerder zo belicht is als in dit boek; bijvoorbeeld de relatie met zijn vader is nog niet eerder zo beschreven. Dat geldt ook voor zijn huwelijk en zijn schroomvolle relatie met koning Willem I. Als over 20 jaar de grote biografie er zou zijn, is dit boek ook een tussenstation, net als die boeken van Schutte en Mulder. Zo lever je samen bouwstenen voor het vervolg.’

De persoonlijke kant van Groen houdt ondoorzichtige trekken. Neem Groen als gelovige...

‘Over de spiritualiteit van Groen is het moeilijk spreken. Hij was niet zo mededeelzaam over zijn binnenkant. Ik vind dat je als auteur ook niet verder mag gaan dan de grens van de informatie, die de hoofdpersoon zelf daarover geeft. Dat geeft al een grote beperking aan. In het Réveil deelde men elkaar per brief veel persoonlijks mee. Groen was daar echter een buitenbeentje in.

Ik heb daar veel over nagedacht. Groen gaf zich niet zo gemakkelijk. Als je al iets wilt vinden over de spiritualiteit van Groen, zie je dat in zijn belijdend spreken en optreden. Bijvoorbeeld zijn inzet om de vrijzinnigheid in de kerk niet te tolereren en de confessie ernstig te nemen.

Over zijn eigen bekeringservaring in 1833 vertelde Groen weinig, maar zijn veranderde visie geeft er wel blijk van. Zo ontdekte hij dat je geloof en ongelooft kunt verbinden met de gebeurtenissen in wereldgeschiedenis en cultuur. Hij schreef zelf in een brief dat hij de godsdienst nu beschouwde ‘als een levensbeginsel, hetwelk met ons gansche bestaan vereenigd en ingeweven behoort te zijn’. Groen was iemand, die in persoonlijke brieven veel Bijbelteksten aaneenreeg. Blijkbaar kon hij innerlijke dingen niet altijd in zijn eigen woorden weergeven.’

Maar hoe keek Groen tegen God aan?

‘Groen had een kinderlijk en een christocentrisch geloof. Groen

noemt Jezus zijn Zaligmaker en Heiland. In die tijd spraken ook mensen over Hem als Vriend. Groen zou God niet zo maar zijn Vriend noemen. Voor Groen troonde God majesteitelijk boven de geschiedenis en die God vreesde hij. Nu ga ik psychologiseren, wat een historicus in een boek nooit moet doen, want voor je het weet gaat dat een eigen leven leiden. Maar goed, dit is een gesprek en jullie willen meer horen. Kijk, Groen hield erg van het Evangelie van Johannes, dat is het Evangelie van de verkiezende liefde. Hij had echter problemen met het thema uitverkiezing. Als je kijkt naar de moeilijke relatie met zijn strenge en eisende vader, dan lijkt daar een verband te zijn. **Groen** worstelde later op zijn sterfbed met de vraag of ook hij uitverkoren is en of het heil hem wel geldt. Terwijl hij zo'n belijdend leven heeft geleefd. Je ziet hier een motief in zijn leven; innerlijk was hij niet zo zeker, terwijl hij van buiten juist een grote zekerheid toonde. Een man, die geïntrigeerd was door Gods verkiezende liefde, maar schroomde om daar dichtbij te gaan staan. Overigens is Groen in zekerheid gestorven. Hij heeft 's nachts een openbaring gehad, waarin hij een groot licht zag. Groen zag daarin dat God hem bijzonder te hulp kwam.'

Groen en zijn vrouw waren niet zo bevindelijk. Toch worden ze in die kringen het meest gelezen en gewaardeerd. Hoe komt dat ?

'Dat komt door de hulp, die de hervormde Groen de Afscheidenen geeft. Hij ziet hen als een volwaardige vleugel van wat hij noemt de Gereformeerde gezindte. Het komt door zijn omgang met afgescheiden mensen, hij kerkt soms bij hen. Al spreekt hij niet zo bevindelijk, ze merken wel dat ze met een Christusbelijder te maken hebben, die opkomt voor de confessie. Het is echter een misvatting te denken dat Groen tegenwoordig klassiek reformatorisch SGP zou stemmen. Hij bedoelt iets anders met theocratie dan sommige SGP'ers tegenwoordig. Groen neemt het op voor godsdienstvrijheid. Ik vraag me af of sommige bevindelijken wel weten wie Groen precies was. Groen staat aan het begin van veel ontwikkelingen en velen mogen zich op hem beroepen, ook de bevindelijke stroming. Maar je kunt hem niet zo maar in één van onze huidige hokjes plaatsen. Eigenlijk houd ik niet zo van dit soort **discussies** om iemand zo te actualiseren.'

Groen had een onderwijsideaal dat het uiteindelijk niet gered heeft, terwijl het plan van zijn rivaal Van der Bruggen het veel later in 1917 wel haalde. Wat was het verschil ?

'Van der Bruggen wil christelijk onderwijs realiseren via de bijzondere school en de overheid subsidieert dat. Het onderwijs dat de staat zelf verstrekt, moet neutraal zijn. Groen vindt dat de overheid een christelijk karakter behoort te dragen, waarbij in acht moet worden genomen dat de bevolking in meerderheid protestants is. Dat betekent dat de staatsschool in Nederland ook een **protestants-christelijke** richting moet kennen. Dat betekent dat in regio's waar de katholieken in de meerderheid zijn, het staatsonderwijs een katholieke richting kan hebben. Het verschil zit in de staatkundige visie. Een bijzondere school is een particulier initiatief en een staatschool gaat uit van een overheid met een identiteit, die vanuit het nationaal verleden protestant hoort te zijn.'

Groen heeft zich jaren ingezet voor dat ideaal. In 1857 werd dat weggestemd, nota bene door, zoals hij dat zag, verraad van zijn eigen broeders.

Wat heeft hem dat gedaan ?

'Groen werd daardoor een ander mens. Hij werd bitter en cynisch. Zijn vertrouwen in mensen werd geschaad, maar zijn vertrouwen in God niet. Hij vergeleek zich met mannen als Willem van Oranje en Marnix van St. Aldegonde, die in hun strijd ook vaak teleurstellingen te verwerken kregen en toch doorgingen. Na 1857 was Groen meer het type van martelaar. Dat woord gebruikte hij zelf. Een martelaar twijfelt niet aan zijn relatie met de waarheid, die wordt stoïcijns ten opzichte van de omstandigheden. Hij zegt wat hij meent te moeten zeggen, ook al komt hij alleen te staan. Dat maakt hem best onaangenaam en eigenwijs. Gelukkig steunden velen uit het gewone volk hem, anders was hij nog veel dwarser en moeilijker geworden.'

Is Groens verbittering nodig ? Hij wist toch dat hij op een aantal mensen niet kon bouwen...

'Groen wist bijvoorbeeld al vanaf 1848 dat hij niet kon bouwen op een man als ds. Nicolaas Beets. Rond 1853 wist hij ook dat hij niet verder kwam met ds. D. Chantepie de la Saussaye. Hij begreep dat deze predikanten liever de zaken onder elkaar regelden en een bepaalde leiderschapscultus in stand wilden houden. Hoewel hij dat wist, probeerde hij die mensen vast te houden. In de brieven naar elkaar wordt ook gezegd dat ze het in de diepere beginselen wel eens zijn. Maar juist deze mensen stuurden achter Groens rug om paaiende brieven aan Van der Bruggen en weekten hem los van Groen. Kijk, Groen zag zichzelf als de leider, die streed in de Kamer en dan laten de predikanten hem vallen...Verder hadden Van der Bruggen en ds. O.G. Heldring in 1856 een petitie ondertekend, waarmee ze leken aan te geven Groens onderwijsideaal te steunen. Dus dacht Groen - ietwat naïef - dat Van der Bruggen nu zijn bondgenoot was. Vind je zijn reactie dan vreemd ? Overigens was Van den Bruggen ook geknakt toen zijn voorstellen voor het **bijzonder** onderwijs werden weggestemd. Dat was heel tragisch. Toen hij Groen tijdens de formatie van 1856 bezocht, heeft Groen zijn opmerking "Ik en niet jij, zijt de man van het ogenblik" negatiever geduid dan bedoeld. Van der Bruggen was vooral verrast dat niet Groen, maar hij gekozen was door de koning om te regeren. Maar ook hij heeft tijdens zijn regeerperiode zijn ideaal niet bereikt en de onderwijswet van 1857 bestendigde de ongelukkige onderwijssituatie in het nadeel van de orthodoxe christenen.'

Groen als historicus dan. Je schrijft over Groen dat hij in zijn filosofisch werk standpunten poneerde zonder dwingend bewijs. Deed hij dat als historicus ook ?

'Nee, maar wat versta je onder bewijs ? Voor een filosoof ligt bewijs in argumentatie. Daar zijn bepaalde regels voor en die moet je volgen. Daar was Groen niet zo sterk in. Het soort bewijs dat hij in zijn *Proeve van de middelen* waardoor de waarheid wordt gekend en gestaafd leverde, is vaak zwak. Hij poneerde vanuit het gezag van de Schrift en zei: "Zo is het !" Maar in zijn historisch werk kwam hij met andersoortig bewijs. Dat deed hij door de bronnen te gebruiken en zich daarop te baseren. Ook dan doet hij uitspraken vanuit de Schrift, maar is hij evenwichtiger. Hij was sterker in de historische rede-nertrant dan in de filosofische. Hij had een groot historisch besef en zag heel goed hoe dingen met elkaar samenhangen."

Groen kwam met de Bijbel. Is het zo dat hij daardoor zaken als bewijs aan-

Roel Kuiper

voerde, die een niet-gelovig historicus niet kan zien en zodoende dus ook niet aanvaardt?

'Nee. Voor Groen moet je historisch bewijs kunnen natrekken. In de uitgaven van de *Archives* zie je dat vooral. Je kunt hem als vakhistoricus vooral daar waarnemen en minder in zijn *Handboek*. Dat je Groen kunt zien als christen-historicus komt deels door zijn thema-keuze voor gelovigen als onderwerp. Bij de *Archives* begon hij bij Willem de Zwijger. Hij liet via deze bronnenuitgave zien hoe zij door hun innerlijke overtuiging werden gedreven. Niemand heeft dat ooit betwist. Voor de *Archives* heeft hij alle historici gelezen die voor deze uitgave nodig waren. Het handboek was bedoeld voor het onderwijs en hij heeft dat geschreven met de *Archives* als achtergrond. In het *Handboek* is er grote aandacht voor het Oranjehuis en voor de lotgevallen van de Gereformeerde kerk. Vanwege alle bijbelteksten waren Fruin en andere liberale historici er zo negatief over. In 2002 kun je het boek niet meer zo aan christelijke Pabo-studenten of leerlingen geven. Het werk is gedateerd, vanwege het taalgebruik, maar ook omdat Groen leefde bij de stand van de toenmalige wetenschap. De kennis is uitgebreid.'

Verschild het christelijk geschiedenisonderwijs van het onderwijs op openbare scholen?

'Ik denk dat christelijk geschiedenisonderwijs de vorm van een ellips moet hebben. Enerzijds moet de docent de feiten goed kennen en anderzijds is het goed dat hij die feiten vanuit een christelijke visie interpreteert. Tussen die polen beweeg je je heen en weer. Zonder dat evenwicht ben je eenzijdig en niet goed bezig. Ook heel belangrijk is, wie je als christelijke docent bent. Leerlingen worden soms meer getroffen door een terloopse opmerking, dan door een heel betoog. De VCH heeft ook een taak, bijvoorbeeld door het aanleveren van goed bronmateriaal, waarin christenen laten zien hoe

zij God in historische gebeurtenissen ervaren. Ook moet de VCH de Groenianse traditie levend houden door toerusting te bieden via studieconferenties. Helaas zijn zelfs christen-studenten soms meer geïnteresseerd in de vragen, die een atheïst als Ankersmit stelt. De specifiek christelijke vraagstelling lijkt voor een aantal jongeren niet meer interessant. De VCH zou hen daar actiever bij moeten vertrekken.'

In de *Mauritsbiografie* stelt Van Deursen na Maurits' genezing van een hoofdwond dat iemand, die zo geneest zijn God gerust mag danken. Hij valt hem bij, stelt God present. Bij Groens genezing in 1833 beperk je je tot de uitleg over zijn nieuwe levensbeginsel. Waarom?

'Ik wil niet het verwijt van hagiografie hebben. Ik heb geen koudwatervrees om over God in de geschiedenis te spreken. Als je getuigenis wilt hebben, vind je dat in mijn beschrijving van Groen als gelovige. Het feit dat ik dat serieus neem, is al heel wat. Moet ik dan extra commentaar toevoegen? Ik wil niet verder gaan dan wat de bronnen zeggen. Anders doe je uitspraken over het leven van iemand anders, die je niet kunt waarmaken. In deze moet je ook schroom hebben als historicus. Je moet je altijd eerst goed in de bronnen verdiepen en daar komt je mensbeeld bij. Voor mij is elk mens aangelegd op geloof. Ze zijn spiritueel en wat iemand daarover zegt, kun je beoordelen als historicus. Ik gebruik daar echter geen Bijbeltekst bij. Het ligt eraan welk doel je met een boek beoogt. Ik wil graag nog eens een boek schrijven, waarin ik een protestants beeld van de geschiedenis van Nederland geef, waarbij ik laat zien dat God een bijzondere weg is gegaan met zijn Woord en Kerk in Nederland.'

Prof. dr. Roel Kuiper (1962) studeerde geschiedenis en filosofie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. In 1992 promoveerde hij op een proefschrift over de antirevolutionaire visie op de internationale politiek. Hij is directeur van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie en bijzonder hoogleraar Reformatorische Wijsbegeerte aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam.

Van 1989 tot en met 1997 was hij voorzitter van de Vereniging van Christen-Historici. Hij publiceerde en redigeerde diverse boeken en artikelen op het gebied van de protestants-christelijke geschiedbeschuwing, alsmede op het gebied van politieke en sociale filosofie. Zo verscheen ondermeer van zijn hand het geschiedfilosofische boekje *Uitzien naar zin*, in de *Transparantreeks Herenmuiterij. Vernieuwing en sociaal conflict in de anti-revolutionaire beweging 1871-1894* en was hij een van de redacteurs van het handboek over de ARP, dat onder auspiciën van de VCH verscheen.